

Калита Н.І.
аспірант Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

НАРОДНІСТЬ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ (ЗА К. УШИНСЬКИМ)

У статті обґрунтовано принцип народності у структурі виховного ідеалу К. Ушинського. Висвітлено зміст, форму та засоби реалізації принципу народності у навчанні та вихованні.

In the article grounded principle of nationality is in the structure of an educate ideal of K. Ushinskogo. Maintenance, form and facilities of realization of principle of nationality, is reflected in studies and education.

Постановка проблеми. Процес розвитку і саморозвитку особистості вихованця неможливий поза етно-національною спільнотою, до якої він належить. А тому поняття досконалих умов виховання включає ті форми, зміст і методи, в яких формується відповідність (ідентичність) вихованця своїй спільноті, оскільки методологічною настановою розробки і реалізації виховного ідеалу є принцип народності.

Дотримання принципу народності у вихованні уможливить наступне: не zdeформувати природу вихованця у процесі виховання (природовідповідність); не порушити єдності поколінь та органічного зв'язку дитини з культурою свого народу (культуровідповідність); виявити повагу до особистості вихованця (гуманізація); визначити його самоцінність і самодостатність (демократизація); зберегти в особі вихованця спільноту, в людині – націю (етнізація).

Визначаючи в центрі виховного ідеалу **людину** в досконалих умовах процесу виховання задля всебічного і гармонійного розвитку її **особистості**, вказуємо на одну із сутнісних ознак особистості: її приналежність до сім'ї – роду – нації. Саме ця ознака у сучасній системі виховання та у педагогічному вченні К.Ушинського відповідає поняттям: «принцип народності у вихованні» та «народність у громадському вихованні».

Стан розробленості проблеми. Проблемою народності займалися педагоги минулого і сьогодення О. Вишневський [2], Ф.А.В. Дістервег [1], П. Щербань [8], В. Сухомлинський [3], та ін. Джерельною базою вирішення досліджуваної проблеми є педагогічні твори К.Д. Ушинського, зокрема: «Про народність у громадському вихованні», «Про користь педагогічної літератури», «Питання про народні школи», «Рідне слово» [5] та ін. Провідною думкою праць є переконання автора, що «є одна лише загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми звемо народністю» [5, Т. 2, 160].

Метою статті є обґрунтування народності як основоположного принципу виховного ідеалу у відповідності до вчення К. Ушинського про народність у громадському вихованні. Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**: з'ясувати зміст поняття «народність» у вченні К. Ушинського; обґрунтувати народність як основоположний принцип досконалого виховання (виховного ідеалу), виявити його зміст, форми вияву, шляхи та засоби реалізації у вихованні.

Виклад основного матеріалу. Рефлексія К. Ушинського над проблемою народності, зокрема у вихованні, визначена, на наш погляд, суб'єктивними та об'єктивними чинниками у житті та діяльності великого українського російськомовного педагога: 1) колоніальна залежність України, що зруйнувала національну українську систему освіти і виховання; 2) вимушеність для представників української інтелігенції, і К. Ушинського в тому числі, навчатися та працювати на теренах метрополії, тобто зберігати (або деформувати, а то й втрачати) власну українську народність в іноетнічному оточенні; 3) довготривале (з червня 1862 до травня 1867 рр.) відрядження за кордон (Швейцарія, Німеччина, Австрія, Бельгія, Франція, Італія) з метою вивчення досвіду європейського жіночого виховання; знайомство з національними педагогічними системами різних народів, які були розбудовані на принципі народності, що дало вченому-педагогові багатий емпіричний матеріал для узагальнення, порівняння, вирішення проблеми національного і громадського виховання на основі принципу народності.

К. Ушинський одним із перших у світовій педагогіці, опираючись на вчення Ф.А.В. Дістервега, обґрунтував необхідність врахування народності у вихованні, визначив зміст цього поняття, шляхи і засоби реалізації у процесі досконалого виховання. К. Ушинський і Ф.А.В. Дістервег розглядали ідею народності у конкретизації тверджень про те, що: 1) кожен народ створює свою систему навчання і виховання зі своїми національними рисами і творчими проявами; 2) неможливо наслідувати чи механічно переносити у сферу національної педагогіки досягнення інших народів; 3) основні риси національного виховання треба шукати в історії народу; 4) істинна народність виявляється, передусім, у рідній мові; 5) принцип народності пов'язаний із вихованням патріотизму, любові до Батьківщини; 6) основою народності є повага до чужої особистості та інших народностей [4, 66–67].

К. Ушинський висловлював думку про те, що «в кожній країні, під спільною назвою громадського виховання і під численністю спільних педагогічних форм, криється своє особливе характеристичне поняття, створене характером та історією народу... Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби здійснення цієї мети» [5, Т. 2, 75]. Ця відмінність, на думку К. Ушинського, залежить не від випадкових обставин, а впливає «із тієї особливої ідеї про виховання, яка склалася у кожного народу. Німець, англієць, француз, американець вимагають від виховання не одного й того ж, і в слово «виховання» кожний народ вкладає різні поняття. Ця різниця ...проглядає в багатьох особливостях, ... які показують напрям громадського виховання у

кожного народу, і ту невисловлену мету, до якої воно прагне і яка визначила самі його форми» [5, Т. 2, 122].

Принцип народності як основу виховного ідеалу К. Ушинський розглядав в єдності з принципом історизму: «...ідеал людини... відбиває в собі характер самого народу і розвивається разом з його розвитком. У ньому відбиваються кращою своєю стороною всі зміни в характері суспільства; але те, що здавалося бездоганно хорошим п'ятдесят років тому, має в очах сучасного людства зовсім іншу ціну» [5, Т. 2, 123].

К. Ушинський говорив про тотальний характер виховання і його зв'язок із національним характером: «Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними і поодинокими особливостями, – її тіло, душу і розум, – і, передусім звертається до характеру людини; а характер і є саме той ґрунт, в якому корениться народність» [5, Т. 2, 70–71].

Поняття виховного ідеалу в К. Ушинського ідентичне поняттю «особлива ідея виховання». К. Ушинський визначав принцип народності як основу формування і розвитку виховного ідеалу людини: «Цей ідеал у кожного народу відповідає його характеру, визначається його громадським життям, розвивається разом із його розвитком» [5, Т. 2, 122].

Педагог зазначав, що в основу цієї ідеї у кожного народу покладено «особливу ідею про людину, про те, якою повинна бути людина в уявленні народу в певний період народного розвитку» [там же]. Провідною ідеєю є думка про те, що «виховання не має на меті розвиток науки і для нього наука не мета, а один із засобів, якими воно розвиває в людині свій власний ідеал» [5, Т. 2, 70].

Зміст поняття народності К. Ушинський розкрив у порівняльному аспекті. Знайомство з педагогічними системами Європи дозволило К. Ушинському дійти до висновку, що у всіх європейських народів «своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби для здійснення цієї мети» [5, Т. 2, 75]. Аналізуючи педагогічну систему Німеччини, Англії, Сполучених Штатів Америки, К. Ушинський вказував на особливі риси національного характеру народів цих країн і обґрунтовує необхідність розробляти педагогічні системи на основі специфіки національного характеру. Педагог зазначав, що «для англійського виховання наука не мета, а один із засобів розвитку характеру, звичок, способу мислення, манер справжнього джентльмена – ідеала, до здійснення якого спрямовано все англійське виховання» [5, Т. 2, 79–80]. Характеризуючи французьку систему виховання, як таку, в якій «мало характеру», К. Ушинський доходив висновку: «Зовнішній блиск, марнославство і матеріальна користь – характеристичні риси французького громадського виховання» [5, Т. 2, 102].

Слід зазначити, що К. Ушинський критично осмислював зміст німецької системи виховання, висловлював застереження щодо претензій німецької педагогіки на національну винятковість, однак із захопленням говорив про її відповідність власне потребам і характеру німецького народу. Так,

відзначаючи у характері німецького народу схильність до експансії, повагу до освіченості взагалі, абстрактний, відсторонений спосіб мислення, К. Ушинський зазначав, що найновіші німецькі теорії «думають виховувати людину взагалі, громадянина якоїсь абстрактної всесвітньої держави, громадянина всього світу» [5, Т. 2, 126].

У методології розробки та реалізації виховного ідеалу К. Ушинський вказував на його зв'язок з національною ідеєю, при цьому наводив приклад такого зв'язку у німецькій системі виховання: «Слід віддати належне німцям, що вони довели свою національну педагогіку до такої досконалості, до якої ще далеко всім іншим народам, і з найбільшою послідовністю провели свою національну ідею, ідею німецького життя, від елементарної освіти до своїх факультетських програм» [5, Т. 2, 127].

Розглядаючи національні системи виховання Європи і Америки у світовому культурно-історичному контексті, К. Ушинський зазначв, що «особливої системи виховання північноамериканці ще не встигли напрацювати», однак вказував на риси, що характеризують американських школярів: «патріотизм, звичка брати участь у політичному житті общини і общинний selfgovernment (самоуправління – перекл. Н.К.) [5, Т. 2, 119].

К. Ушинський стверджував, що виховання є складовим елементом державного і народного життя і саме національний характер та історія кожного народу надає специфічного змісту цьому універсальному поняттю: «Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби здійснення цієї мети» [5, Т. 2, 75]. Педагог стверджував, що «дійсна школа» – це історичне життя народу, складовими якого є релігія, природа, сім'я, перекази, поезія, закони, промисловість, література і яке оточує людину з усіх боків, обґрунтовував при цьому неправомірність думки про ізольоване виховання або виховання на основі іноземної системи [5, Т. 2, 148], оскільки складовою особистості є риси національності у її характері [5, Т. 2, 149].

Принцип народності К. Ушинський розглядав як комплекс проблем:

- походження народу та формування його характеру, ментальності;
- рідна мова та її значення у житті народу;
- співвідношення всезагального та індивідуального, ідея гармонійного поєднання всезагального та індивідуального;
- система звичаїв та обрядів народу та їхнє значення у вихованні.

Вважаємо, що початок розробки К. Ушинським проблеми народності взагалі і у громадському вихованні зокрема відображений у «Лекціях у Ярославському ліцеї» (1846–1848 pp.), присвячених камеральній освіті (цикл адміністративних та економічних дисциплін) в Росії, в яких відзначаємо розробку вченим-педагогом проблеми етногенезу та культурогенезу

слов'янських народів, українського зокрема, етнічних процесів, які відбувалися в історії «государства Российского», проблема національного характеру та ментальності українців у порівнянні з росіянами. Слід пам'ятати, що К. Ушинський, як і більшість його сучасників – вихідців із колоніальних земель імперії, був лояльний до держави, монарха-імператора та органів його влади і при цьому палко любив Україну, пишався її минулим і вболівав за майбутнє.

Описуючи географічні простори тогочасної Російської імперії, К.Ушинський так говорив про українські землі: «На цій малоросійській рівнині вперше чітко визначилося і утвердилось поняття Русі, на ній (рівнині – прим Н.К.) воно (поняття – прим Н.К.) пережило розбрат князів; в ній воно збереглося під татарським, польським і московським пануванням, збережене від всього чужого...Дніпро є якби серцевиною Малоросії» [5, Т. 1, 92]. К. Ушинський зазначав етнокультурну самобутність цієї території, незважаючи на її приналежність до Росії: «вся ця західна половина Росії є чимось цілим самостійним...» [там же], однак «ця країна не могла бути цілком самостійною, хоча і повинна була мати певну самобутність у своєму внутрішньому житті» [5, Т. 1, 93].

К. Ушинський розмежовував росіян і українців в термінології, відповідно: «русские» і «славяне». Визначаючи етногенез росіян, К. Ушинський вказував на міграційний характер походження російського народу, слов'янську (українську) його основу та значну участь в етногенезі росіян урало-фінських та центрально-азіатських племен: «...росіяни ...починають свою історію мовчазним зникненням фінських племен..., у трьох первісних людських типах ...склалася фізіономія російського народу...: тип слов'янський, чудський, і середньо-азійський» [5, Т. 1, 106–107]. Слід зазначити, що поняттям «русские» К. Ушинський визначав похідним від слов'ян (малоросів-українців), зметисизований з угро-фінськими, азійськими племенами європейсько-азіатський народ та тих, хто є громадянами Росії як імперії: «Тверда, світла природа слов'янина, сумна і покірنا природа фіна, відголоски грізного скандинавського звичаю і привільне життя степів – все це злилося в самобутнє щось в характері цього створеного імперією народу. Належачи до племені слов'янського за мовою і світлою частиною свого характеру, цей серединний, зв'язуючи Росію, народ з'єднав в собі і багато фінського і татарського, підкоривши його слов'янському елементові» [5, Т. 1, 115].

К. Ушинський аналізував історичний поступ українців («слов'янського племені») і обґрунтовував причину бездержавності українців в ментальній

специфіці народу, обумовленій, перш за все, умовами його суспільного устрою та проживання: «Слов'яни – за мовою, фізіономією, давністю свого перебування в Європі, за придатністю до цивілізації, зрештою, за сприйнятливістю своєю – безперечно належать до європейських народів. Але побут патріархальний – це основа слов'янського життя. Не змішуючись з іншими племенами, слов'янин не пішов далі цього побуту... Побут державницький для нього неможливий...» [5, Т. 1, 116].

Визначаючи самобутність і окремішність «слов'ян» (українців), К. Ушинський не відокремлював себе від свого народу, завжди називав себе «малоросом» (українцем) і, водночас, як громадянин Російської імперії, бачив себе і свій народ у просторі її історії і культури. Феномен державності Росії К. Ушинський пов'язував з геополітичним, ментальним та історичними чинниками: «Наша (російська – прим. Н.К.) історія...знищила цей корінний недолік слов'янського (українського – прим. Н.К.) племені, перейшла і причому відразу, з періоду патріархального в державний... наше політичне життя відповідає поєднанню форм місцевості азійської з місцевостями Європи – поєднанню, із якого виникла самостійна фізіономія нашої країни. І цей зв'язок побуту патріархального з державним, азійського – з європейським робить нас особливим народом в політичному відношенні...» [5, Т. 1, 116–117].

Висновки. К.Ушинський вказував на національну специфіку українців, яка полягала в патріархальному устрої життя, його укоріненості у стародавніх звичаях і традиціях, у відсутності таких рис національного характеру, як політична динаміка і експансія, слабка політична воля. Саме ці риси, на думку К. Ушинського, визначаючи історію українського народу, стали причиною його бездержавності.

Вчення К. Ушинського про народність як основу виховання та досягнення ідеалу в ньому є актуальним для сучасного українського виховання. У сучасних умовах розбудови і реформування української освіти і виховання принцип народності визначений Концепцією національного виховання як один із основоположних (поруч із принципами природовідповідності, культуровідповідності, гуманізації, демократизації, етнізації). Суголосними є сучасне визначення за М. Фіцулою [7] принципу народності та його розуміння К. Ушинським.

Вважаємо, що поняття «народність» у теоретичній спадщині К. Ушинського є тотожне сучасному розумінню національного виховання. Враховуючи небайдуже ставлення великого українського російськомовного педагога до України та українського, вважаємо, що, перш за все, педагог дбав

про інтереси українського національного виховання, корегуючу та виправляючу функцію принципу народності у виховному ідеалі як досконалому національному вихованні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дистерверг А. Избранные педагогические сочинения. – Москва: Учпедгиз, 1956. – С. 313.
  2. Вишневський Омелян. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1996. – 238 с.
  3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5 томах. – К.: Радянська школа, 1976. – 655 с.
  4. Торопова І. Ідея народності у вихованні (За творами К.Д. Ушинського та Ф.А. Дістервега) // Рідна школа. – 2004. – № 3. – С. 66–67.
  5. Ушинський К.Д. Собрание сочинений: В 11 томах. – Москва-Ленинград: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1948.
  6. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
  7. Фіцула М.М. Педагогіка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.
- Щербань П. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. – К.: Вища шк., 2002. – 215 с.